

c) A tárgy.

Nézzük most ennek a mesének a második mondatát:

Az uton megszólította a barmokat egy kis pintyőke.

Mi történt? Mit csinált a kis pintyőke? Ez a mondat állítmánya (megszólította.) Ki szólította meg a barmokat? (A pintyőke.) Milyen mondatrész ez? (Alany.)

A mondat két főrésze azonban nem mindig elég ahhoz, hogy mindent megtudjunk, amit tudnunk kellene. A mondat értelmét más mondatrészekkel is ki kell bővítenünk.

Itt például azt kérdezzük először is: *Kit* vagy *kiket* szólított meg a pintyőke? Kikre vonatkozik a megszólítás? Melyik szóval felelhetünk meg erre a kérdésre? (A barmokat.)

Úgy mondjuk, ez a mondat *tárgya*, mert a viselkedés, vagyis a megszólítás a barmokra vonatkozik. Ők a megszólítás tárgyai.

Begyakorlás. Keressünk más mondatokat is, amelyekben hasonló mondatrész van.

Az a szegény öreg ember milyen keservesen szántogatja a földjét.

A kis pintyőke követte őket.

Nem érünk mi rá *madárszót* hallgatni.

Látjátok-e amott a *délibábot*?

Egyet kérdeznék tőletek?

(Az egyes példamondatokat elemezzük s rávezetjük a tanulókat a tárgy felismerésére.)

III. *Összefoglalás.* A mondat tárgya mindig az a szó, amelyre az állítmány cselekvése irányul, vonatkozik. Jele legtöbbször -t. (barmok-a-t, madárszó-t, ök-e-t). A tárgyra ezekkel a kérdésekkel kérdezzünk: *kit? mit? kiket? miket?*

Házi feladat: írják le néhány mondatban, mit csinálnak délután. Jelöljék meg e mondatokban az állítmányt, alanyt és a tárgyat.

1942. november 3. hete.

Földrajz.

IV. OSZTÁLY.

A tanítás anyaga: Dunántúl felszíne.

Szemléltetés: térkép, táblai rajz, homokasztal, képek.

I. *Előkészítés.* a) Számonkérés. A Kis-Alföldről tanultak összefoglalása, felújítása és számonkérése.

b) Ismerkedjünk meg most hazánk egy másik szép tájával, a kies Dunántúllal.

II. *Tárgyalás.* a) Dunántúl fekvése.

Merre van községünkötől? (Tájékozódás a térképen, valóságban.) Merre, milyen irányban kell haladnunk, hogy odaérjünk? Keressük meg most a térképen! A Dunántúl a Duna jobbpartján, délen a Drávaig, nyugaton az Alpokig terjed.

(Az Alpok az ország nyugati határán levő hegyek.) Mekkora a nagysága a mi tájegységünkhöz hasonlítva? Körülbelül az Alföldnek fele. (45 ezer négyzetkilométer. Lakossága több mint 3 millió.) A Kis-Alföld déle fele nélkül a Dunántúl hullámos dombvidék. Közepes magassága alig 400 méter, dombjai pedig átlag 300—400 méter magasak. A hegyek legnagyobb magassága sem éri el a 900 métert, ezért nevezzük e tájat *dombvidéknek*. (Magasságjelző számok olvastatása a térképről.)

b) Felszíne.

Milyen színeket látunk e tájon? (Zöld, sárga, világosbarna.) Tehát felszíne változatosnak mondható. Vannak rajta síkságok, dombvidékek és hegyek is. Ha jól megnézzük a térképet, három síkságot, három dombvidéket és három hegyvidéket látunk rajta.

Síkságai: 1. a Kis-Alföld déli része,
2. a Duna és Sió köze (Mezőföld) és
3. a Drávamelléki síkság.

Dombvidékei: 1. a Somogy—baranyai,
2. a zalai és
3. a Sopron—vasmegyei dombok.

Hegységei: 1. a Magyar középhegység,
2. a Magyar Alpok és
3. a Mecsek-hegység.

Hegyvidékei.

1. A Magyar Középhegység az Alföld és a Kis-Alföld között délnyugat-északkeleti irányban a Dunáig húzódik. Kis keresztvölgyek négy hegyvidékre osztják; ezek:

a) a Balaton-felvidék,
b) a Bakony,
c) a Vértes és a
d) Dunazúg-hegység.

Hozzájuk tartoznak a Balaton mellékén csoportosan vagy magukban álló hegyek (bazalt). A Középhegységből mészkövet, szenet, márványt, épület- és utakövet fejtenek.

a) A Balaton-felvidék a Séd (térképen) völgyétől délre terül el. Hepehupás hegyvidék, azért víztelen s így letelepülésre nem igen alkalmas. Tetején a Kabhegy (610 m) kialudt tűzhányó. A Balaton északi partján több ilyen kúpalakú, kerek vagy lapostetejű tűzhányó (vulkán) sorakozik: Badaacsony, Csobánc, Szentgyörgy stb. Ezek teszik olyan festőivé a tó vidékét.

(A Balaton környékén egykor megrepedt a föld kérge és a nyílásokon kitóduló gőzök rengeteg hamut, kő- és szikladarabot szórtak ki. Ebből a törmelékből épültek a *tűzhányó hegyek*, melyeknek nyílása a kráter (tölcsér). Belőlük higan folyó, tüzes láva tört elő és elöntötte a hegyoldalakat. A láva kihűlés után kemény kő lett (bazalt is kihűlt láva).

A balatoni tűzhányók mind régen kialudtak, oldalukon a legjobb bor terem, tetejüket pedig szép várromok díszítik. Nyugat felé magában áll a Somlyó és Kemenesalján a Sagh bazaltkúpja.

b) A Bakony a Balaton-felvidéktől északra, a móri völgyig terjed. Már termékenyebb, hátát bükkerdők takarják, oldalain szántóföldek vannak. Kisebb-nagyobb fennsíkjai települések (Zirc, Bakonybél) keletkeztek. Legnagyobb emelkedése a Körös-hegy (713 m). A Bakonyhoz tartoznak a győriaegyei domb-sorok, melyeknek legészakibb dombján, a Szentmártonhegyen épült a sokszázéves gyönyörű pannonthalmi apátság.

c) a Vértes-hegység szelid, erdős tája a Tata—bicskei völgyig ér. Déli oldalához dombok símulnak (lősz, sárga föld), északi részéből sok szenet bányásznak (Tatabánya stb.)

d) Dunazúg-hegység néven szokták a hegyeket foglaljuk össze, amelyek a Bicske—tatai völgy és a Duna könyöke között vannak. A Gerecse keleti felében jó barnaszén (Dorog, Csolnok), nyugati oldalán meg kitűnő mészkövet (márvány: Sütő, Piszke) fejtenek. Legmagasabb a Pilis-hegység (757 m); a Visegrádi-hegycsoport a Duna könyökét tölti ki, míg a Budai-hegység a főváros gyönyörű háttérét adja. Közöttük több apró medencét találunk.

2. A Magyar Alpok Európa legnagyobb hegytömegének keleti nyulványai, a Duna és Rába között fekszenek. Részei:

a Lajta,

Rozália és

a Kőszegi-hegység.

Utóbbinak legmagasabb csúcsa az Irottkő (844 m). Hozzájuk csatlakoznak egészen a Drávaig a Dunántúli-Dombvidék legmagasabb dombjai. A hegyeket fenyvesek és tölgyek takarják, a dombokon szőlők és szántóföldek vannak. A Lajta-hegységben jó barnaszén bányásznak (Brennberg).

3. A Mecsek-hegység a Duna—Dráva szögletében, mint sziget (ezért szigethegységnek is nevezik) emelkedik ki az Alföldből. Az Alföld itt a Dunántúlra is áterjed, mert hozzá tartozik a Mezőföld és a Dráva-menti síkvidék is. — A Mecsek a Zengővel (682 m) meszes hegység, nyugati oldala erdős, déli része meredek, sziklás táj. Kelet felé a székszárdi szőlőtermő dombok símulnak hozzá. Északi oldalához termékeny dombvidék csatlakozik (lősz), mely a Balaton déli partján végződik (Fonyód, Balatonboglár, Balatonföldvár). A Mecsek keleti részéből bányásszák a legjobb magyar szenet.

III. Összefoglalás.